

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 81'373.7–115(045)

Жарікова Ю. В.,
кандидат філологічних наук,
Маріупольський державний університет

КОГНІТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РУМЕЙСЬКОЇ, НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

На зміну системно-структурній парадигмі, де мова інтерпретувалася як своєрідна строго організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між синхронією та діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням та реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, яка розглядає мову не як “систему в самій собі і для самої себе”, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим [8, 146]. А. О. Білецький визначає, що “основними функціями мовної системи є функція повідомлення в процесі мовного спілкування людей, тобто інформативна або комунікативна функція, а також пізнавальна (когнітивна) функція, що уможливорює пізнання світу за допомогою знакової системи – людської мови” [2, 180].

Предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації та категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення власне категорій, тобто членування зовнішнього і внутрішнього світу людини й упорядковане подання різноманітних явищ через зведення їх до меншого числа розрядів та об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною [8, 148]. Когнітивна лінгвістика виникає на базі когнітивізму в рамках сучасної антропоцентристської парадигми, що суттєво розширює обрії лінгвістичних досліджень. Наприкінці ХХ ст. з'явилася необхідність поглянути на мову з боку її участі в пізнавальній діяльності людини. Інформація, отримана в ході предметно-пізнавальної діяльності, надходить до людини через різні канали, але предметом розгляду в когнітивній лінгвістиці є лише та її частина, яка відбивається і фіксується в мовних формах [13, 19]. Основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є “концепт”.

Концепти досліджували такі вчені як, С. О. Аскольдов, К. Ю. Голобородько, Е. Рош, Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Ченкі, С. Г. Воркачов, А. Вежбицька, В. І. Карасик, В. А. Маслова, В. В. Жайворонок, М. Ф. Алефіренко та ін.

У лінгвістичних працях останніх років (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, О. С. Кубрякова, Д. С. Лихачов, Ю. С. Степанов, Р. М. Фрумкіна) типовим є визнання концепту як набору смислів, якими оперує людина у процесі своєї ментальної діяльності та пізнання світу. Визнання культурної специфіки мовних картин світу призводить до акцентування у визначеннях концепту його етнічної

маркованості, наприклад, як одиниці колективного знання / свідомості, яка має мовне вираження та позначена мовно-культурною специфікою [7, 174].

За О. С. Кубряковою, “концепт – це оперативна одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, квант знання. Найбільш важливі концепти виражені у мові” [11, 30].

А. Вежбицька називає концепти “ключовими словами” і розуміє їх як особливо важливі та показові слова для окремо взятої культури [3, 35]. І. О. Голубовська вказує на те, що “ключові слова” належать до тієї унікальної для кожної культури лексики, через яку етнос самоідентифікується як колектив носіїв національної мови, що певним чином відчуває, мислить, сприймає та оцінює навколишню дійсність [5, 401].

В останніх дослідженнях “концепт став розумітися як обсяг всієї інформації про певний об’єкт або клас об’єктів, як єдність вербальних і невербальних знань, здобутих шляхом п’яти функцій свідомості (мислення, відчуттів, почуттів, інтуїції та трансценденції) та позасвідомого” [16, 51].

В. М. Телія наголошує, що “концепт – це завжди знання, структуроване у фрейм, а це значить, що він відображає не тільки істотні ознаки об’єкта, а всі ті, які у даному мовному колективі заповнюються знанням про сутність. Із цього витікає, що концепт має дістати культурно-національну “прописку”” [15, 96].

Фразеологізми як одиниці вторинного семіозису, найбільш яскраво виражають ті або інші концепти. В. Д. Ужченко констатує, що “різною мірою усталилися й певні прийоми аналізу фразеологічних одиниць: вибір стрижневого компонента та аналіз його фразеосполучуваності; розгляд фразеологічного слова-компонента як концепту, як слова в сукупності його експліцитних та імпліцитних сем; роль компонентного аналізу у визначенні семантичного напрямку становлення фраземи; розуміння компонента-концепту як слова, у якому відбувається транспозиція сем та актуалізація диференціальних й імпліцитних сем як активних об’єктів фразеотворення; вільний та асоціативний експеримент; конструювання лексико-фразеологічного поля та концептосфери окремого ключового слова” [16, 48].

Як показав аналіз наукової літератури, іноді фразеологізми на позначення базових концептів культури (наприклад, концепт “доля”, “лихо” та ін.) зіставляються з ФО когнітивної сфери і теж іменуються концептами (наприклад, концепт “мислення”, “пам’ять” та ін.), що, на наш погляд, є помилковим. Погоджуючись з думкою З. Д. Попової про те, що “концепт визначається як дискретна, об’ємна у смисловому відношенні одиниця, одиниця мислення або пам’яті, що віддзеркалює культуру народу” [11, 34], все ж таки, на наш погляд, доцільно виокремлювати концепт як складову одиницю когнітивних процесів людини і, таким чином, аналізувати їх окремо.

Значну роль у пізнанні світу відіграє мовна свідомість. Повністю погоджуючись з думкою П. О. Селігей, вважаємо, що “мовна свідомість є відображенням царини власне мовної. Тут мова потрапляє в поле зору, виділяється як окремий об’єкт пізнання й осмислюється з метою зробити її образ

ясним, цілісним, упорядкованим. У результаті виникає система мовних знань, ідей, переконань, почувань, настанов. Формуються також ціннісне ставлення, яке відбиває значущість мови в житті людини, й оцінне ставлення – що в мові є хорошим, правильним, корисним, а що поганим, неправильним, шкідливим” [14, 15]. Відображаючи суб’єктивний образ світу, мовна свідомість реалізується в семантиці фразеологічних одиниць. Зміст фраземи виникає у процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності у конкретний проміжок часу. Дослідивши основні поняття та категорії когнітивної фразеології, М. Ф. Алефіренко доходить висновку, що “фразема – це когнітивно-креативний продукт дискурсивної діяльності людини, найголовніший елемент експресивно-образної зони мовної свідомості людини” [1, 42].

Перш ніж перейти до розгляду ФО, що позначають різні когнітивні процеси людини, звернімося до дослідження фразеології когнітивної сфери. А. М. Емірова розділяє її на такі групи: 1) фразеологічні одиниці, які позначають різні відчуття; 2) фразеологізми, що позначають процеси сприйняття; 3) фразеологічні одиниці, що характеризують процес уявлення; 4) фразеологізми, що позначають різні процеси пам’яті; 5) ФО, що характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини; 6) ФО, що характеризують мовленнєву діяльність людини [17, 161]. Отже, детально проаналізуємо ці групи ФО румейської мови у зіставленні з новогрецькою та українською:

1. Відчуття часто супроводжуються емоціями, разом з якими вони складають фундамент пізнавальної діяльності людини. О. М. Вольф звертає увагу на те, що “співвідношення емоцій та оцінки відображає основні аспекти філософських концепцій, які трактують природу емоцій: власне відчуття, сенсорне відчуття, когнітивність” [4, 226]. Підсумовуючи концепції багатьох відомих вчених, вона доходить висновку, що “оціночні теорії когнітивного напрямку надають раціоналістичну картину емоцій, підкреслюючи їхній когнітивний аспект і стверджує, що емоції – це епістемологічно важливі ментальні феномени, які доповнюють раціональний погляд на природу речей” [4, 228].

До цієї групи належать ФО, які позначають різні внутрішні (вібраційні, м’язево-суглобові, статико-динамічні тощо) відчуття – *враз ту ема* (букв. *кров кипить*) – *хвилювати (бентежити) кров* – *ανάβουιν та αίματα* “викликати неспокій, тривогу, розбурхувати почуття, думки”; *γκυρύλδης καρδύβια-м* (букв. *серце дзюрчить*) – *кишки грають* – *κοιλιά μου παίζει βιολί / ταμπούρα* “бути дуже голодним”; *катса стракуса* (букв. *сів та страждає на закреп*) – *правцем стати* – *μένω κόκκαλο* “не рухатись, стояти на одному місці”; *вгалу глоса-м* (букв. *дістати язика*) – *язика вивалити* – *μου βγαίνει η υλώσσα* “дуже задихатися, захекатися від швидкого бігу, напруженої роботи”.

Зовнішні відчуття – зорові, слухові, смакові, нюхові, тактильні: *τῶα спасны та матя-м* (букв. *очі лопнуть*) – *аж очі вилазять* – *βγάζω та μάτια μου* “перевтомити очі”; *та бдъара эн крыя шоня* (букв. *ноги – холодні сніга*) “холодні ноги”; *нэ алко нэ анал* (букв. *ні солоне ні недосолене*) “говорять про щось несмачне, позбавлене смаку”; *ти перс ту пис ту стома* (букв. *не візьмеш в*

рот) – в рот не візьмеш “що-небудь дуже несмачне або непридатне для споживання”; *вромсын ки скандалсин* “про щось, що дуже смердить”.

Змішані (зовнішньо-внутрішні) відчуття, для яких характерні внутрішні відчуття та зовнішні вияви: *глоса-м ти пээ* (букв. *язик не грає*) – *не триматись на ногах – είμαι βαττοράκι* “дуже сп’яніти”, *αλλάζω χρώμα* “бути враженим чимось, збліднути”.

2. Фразеологічні одиниці, що характеризують сприйняття, дають цілісний образ предмета. Активізація сприйняття пов’язана з увагою – зосередженістю та спрямованістю свідомості на предмет, що сприймається. Ядро цієї групи складають ФО, які відображають процеси зорового та слухового сприйняття: *валу ту мат-м* (букв. *класти око*) – *накинути оком – βάζω στο μάτι* “уважно дивитися, поглядати на кого-, що-небудь або приглядатися до когось, чогось”; *докин ста матя-м – впадати в очі – μου χτύπησε στο μάτι* “хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось чи на щось”; *ти пистеву дъафтут та матя – не вірити власним очам – δεν πιστεύω στα μάτια μου* “бути надзвичайно здивованим, враженим, побачивши що-небудь”; *валу (пису) фты* (букв. *класти за ним вухо*) “1) слухати уважно когось”; “2) підслуховувати”; *круй су фты* (букв. *вертиться у вусі*) “почути якусь розмову”.

3. Нечисленними є ФО, які належать до поля уявлення: *ти кофт ну* (букв. *не ріже голова*) – *δεν το χωράει ο νους μου* “про людину з поганою уявою”; *фэрун та матя-м фос* (букв. *носять мої очі світло*) “уявляти собі гарне, світле майбутнє”; *χτίζω κάστρα στον αέρα* – *будувати повітряні замки* “придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани, мріяти про щось недосяжне”.

4. О. Г. Ревзина зазначає, що “пам’ять – це те, без чого не може існувати ані людина, ані людська спільнота. Пам’ять – це фундамент історії” [12, 10]. Психологи зазначають, що пам’ять як складна психолого-фізіологічна категорія містить у собі ряд процесів: запам’ятовування, зберігання, забування, та відтворення інформації. Фразеологічний матеріал фіксує наявні уявлення людини про пам’ять, які можна класифікувати з точки зору типів пам’яті.

а) спонтанна пам’ять, пов’язана з роботою несвідомого / підсвідомого: *докин ас ту ну – μου ήρθε (κάτι) στο κεφάλι (στο νου)* – *стукнуло в голову*;

б) неспонтанна пам’ять, пов’язана з роботою розуму, свідомості: *ти иртын сту ну-м па – δεν ήρθε στο κεφάλι – мені й на думку не спало*; *матъэну ап’оксу – μαθαίνω απ’έξω* – *вивчити напам’ять*;

в) ритуальна пам’ять, пов’язана з ідеєю інобуття: *трогу ту джанаш – κάνω μνείαν* – *поминати померлого*.

Я. Купіна зазначає, що попри свою універсальність концепт “пам’ять” позначений національною специфікою, що виражається в конотаціях, асоціативних зв’язках, відмінних у різних мовах як стосовно слів, у яких наявний національно-культурний компонент, так і відносно тих мовних одиниць, які позначають речі й поняття, поширені в усіх культурах. Цим самим дається взнаки вплив національного культурного простору на формування концепту [10, 318].

5. Найбільш поширеними є ФО, які характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини. Інтелектуальні здібності людини відіграють важливу роль у визначенні її місця в соціальному середовищі. Особа з невисоким інтелектуальним потенціалом завжди була об'єктом іронічного або навіть зневажливого ставлення. Так, у румейській мові є велика кількість ФО на позначення нерозумної, дурної людини: *аксапису атъарпус* (букв. *відразлива людина*) – *δε στέκει καλά στα μυαλά του* – без царка в голові “розумово обмежений, безрозсудний; ненормальна людина”; *алопсту прама* (букв. *азійська худоба*) – *είναι υπίπ ζώα* – *отара баранів* “дурний, нерозумний натовп людей”; *ап ати ап адьо* (букв. *звідти звідси*) – *η σάρα και η μάρα* “про людей з невисокими інтелектуальними здібностями”; *апано атъарпус* (букв. *поверхова людина*) “розумово обмежена людина”; *гулводъку прама* (букв. *німа худоба*) “про тупу людину”; *т зна (катльгу) ти сон* (букв. *одного (трохи) не вистачає*) – *έχει (ένα) κοκκούτσι μυαλό* – *бракує клепки в голові* “про когось розумово обмеженого, ненормального” та ін.

Фразеологізмів, які позначають розумну, кмітливу та грамотну людину, значно менше. Наприклад, *ерку ст ия* (букв. *приходити у здоров'я*) – *έρχομαι στα συκαλά μου* – *приходити до тями* “свідомо мислити, нормально сприймати дійсність”; *ксеру [мега] грама* (букв. *знати (велику) букву*) – *πιάνω πουλιά στον αέρα* “бути дуже грамотним”; *ирта ста имерта* (букв. *прийшов у свідомість*) – *είμαι σε φόρμα* – *ввійшов у форму (норму)* “набувати такого стану, в якому повністю можна виявити свої сили, здібності, уміння”; *дъвас т ну-т* (букв. *читати розум*) – *διαβάζω τη σκέψη* – *читати думки* “знати чийсь думки”.

Велику групу складають фразеологізми, які позначають процес мислення та різні мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння та ін.) Наприклад, *цакону фтял* – *σπάζω το κεφάλι μου* – *памати голову* “напружено думати, намагаючись зрозуміти щось, розібратися в чомусь”; *ти вгалу ах ту ну* (букв. *не діставати з розуму*) – *μου μπαίνει κάτι στο κεφάλι* – *не виходити з голови* “хто-небудь постійно думає про когось, щось”; *круї су ну-м (фтял-ым)* – *μου έρχεται στο κεφάλι* – *крутиться в голові* “хтось весь час думає про кого, що-небудь”.

Отже, слід зауважити, що негативні характеристики розумових здібностей людини значно переважають у всіх трьох мовах. Наявність рис, які можна б було засудити, викликає у людини більший інтерес, і це вона виражає за допомогою мовних засобів, які з часом фіксуються у мові у вигляді сталих мовних зворотів. Можна припустити, що така закономірність властива багатьом мовам і, відповідно, чітко простежується ізоморфізм мов, що порівнюються. Однак, водночас, слід пам'ятати, що іноді неможливо визначити чітку межу між негативною та позитивною оцінками, тому що, як зазначає О. М. Вольф, вони є “взаємопроникними” [4, 207].

6. А. М. Емірова зазначає, що “процеси мислення відбуваються переважно у вербальній формі, а результати пізнавальної діяльності закріплюються у вербальних знаках. Саме тому мовлення теж слід вважати одним із компонентів когнітивної діяльності людини. Мовна діяльність людини може бути охарактеризована в різних аспектах: з акустико-фізіологічного боку, з погляду індивідуальних

особливостей мовця, змісту мови, її емоційного забарвлення та ін. До когнітивної сфери мають відношення деякі з названих параметрів мови” [17, 165].

Усі ФО зі значенням говоріння виражають процес мови або характеризують особу за особливостями мовлення. У ФО переважно відображається “ненормативний” стан справ. Говоріння має “прагматичні валентності”: воно адресоване, має мотив, а іноді й мету; воно також включено до системи стимулів та реакцій, тобто має поведінковий зміст. Основна маса ФО говоріння зосереджена на характеристиці властивостей особи, на подіях, пов’язаних з акціональними проявами цих властивостей, на акціях поведінкового типу, на соціальних диспозиціях особи; на продуктивному позначенні якісних та кількісних ознак говоріння, які не ідентифікують, а кваліфікують їх [9, 8–9].

Індивідуальні особливості мовлення можуть одночасно репрезентувати й інтелектуальні можливості особистості. Частина ФО характеризують мовця з негативного боку: *φιδΰι γλoσα* (букв. *змійний язик*) – *ξερνά χολή* – *гострий язик* “про людину, яка постійно жалить, шпигає словами”; чи позитивного: *καφτύρο γλoσα* – *γλώσσα σπαθί* – *гострий на язик* “здатний влучно, дошкульно, різко, дотепно висловлюватися” та ін.

Частина ФО характеризує мовлення з боку його змісту. Такі фразеологізми не мають прямого відношення до інтелектуальних здібностей людини, а надають інформацію про її індивідуально-типологічні особливості: характер, спосіб мислення або про ситуацію, в якій опинилася людина. Наприклад, *γαργαρίζο γλoσα* – *με τρώει η γλώσσα μου* – *чесати язика* “вести несерйозні, пусті розмови”; *γλoσα ян чагалдах* (букв. *язик немов клямка*) – *η γλώσσα μου πάει ροδάκι / ψαλίδι* – *язик як помело* “про дуже балакучу людину, що любить говорити багато зайвого, непотрібного”; *κλυτΰι υριζ τα λαхарδэйс* (букв. *вертіти повертати слова*) – *μιλάω περὶ ανέμων και υδάτων* – *ходить довкола* “розмовляти не про суть справи”; *лэгу гургофя (апста)* (букв. *казати нісенітницю (sure)*) – *λέω σαχλαμάρες* – *нести ахінею* “говорити нісенітниці, висловлювати нерозумне, беззмістовне” та ін.

Існує група ФО, які просто констатують факт говоріння без будь-якої забарвленості, оцінка є амбівалентною та зумовленою контекстом або ситуацією мовлення: *δΰγου (вгалу) дауш* (букв. *давати (діставати) голос*) – *βγάζω φωνή* – *подати голос* “видавати певні звуки, відзиватися”; *υριзу логу* (букв. *повертаю слово*) “відповідати”; *эн пас т γλoσα* (букв. *є на язичу*) – *έχω κάτι στην άκρη της γλώσσας μου* – *крутиться на язичі* “про когось, хто готовий або хоче сказати щось” та ін.

Окремо слід розглядати ФО з компонентом *язик*. У цих виразах вказується не мовленнева спроможність людини як така, а язик виступає органом, через функціонування якого описується фізичний, а іноді й емоційно-психологічний стан індивіда. Наприклад, *μαλλιάσε η γλώσσα μου* – *язик втомився* “втомитись від розмов”; *кзэн γλoса-м* (букв. *вийшов язик*) – *μου βγαίνει η γλώσσα* – *язика вивалити* “дуже задихатися, захекатися від швидкого бігу, напруженої роботи”; *курту т γλoса* – *κατάπτε τη*

γλώσσα – проковтнути язика “зробитися мовчазним, замовкнути”; *γλῶσσα-μ τι πᾶς* (букв. *язик не грає*) 1) “вивалити язика; дуже втомитися”; 2) “дуже сп’янілий” та ін.

О. М. Забуранна вказує на те, що “у фразеологічному значенні присутні дві реалізації суб’єкта – того, хто досвідчує, і того, хто здійснює процес інтерпретації (концептуалізатора). У перцептивній ситуації суб’єкт виступає у ролі носія досвіду, тобто досвідчувача, котрий пов’язаний із іншими об’єктами чи суб’єктами через сенсорний предикат, утворюючи сцену. Досвідчувач – це суб’єкт, що сприймає певний елемент досвіду. Концептуалізатор, котрий знаходиться на вищому рівні осмислення ситуації, охоплює всі елементи когнітивної структури, що можуть бути недоступними для досвідчувача чи інших актантів; є носієм оцінки, норми, фонових знань. Постать концептуалізатора є центральною, оскільки реалізує прагматичні установки, структурує елементи досвіду згідно з вимогами когнітивного задуму” [6, 8].

З вищенаведених прикладів стає очевидним, що ФО румейської, грецької та української мов відображають основні еталони та стереотипи когнітивної діяльності людини, які є спільними для всіх трьох мов. Майже всі фразеологізми румейської мови мають еквіваленти та аналоги в грецькій та українській, що свідчить про їхній ізоморфізм.

У відсотковому відношенні вищезазначені групи розподілилися наступним чином: 1) фразеологічні одиниці, які позначають різні відчуття (новогр. – 25%, укр. – 28%, рум. – 27%); 2) фразеологізми, що позначають процеси сприйняття (новогр. – 11%, укр. – 9%, рум. – 9%); 3) фразеологічні одиниці, що характеризують процес уявлення (новогр. – 2%, укр. – 3%, рум. – 2%); 4) фразеологізми, що позначають різні процеси пам’яті (новогр. – 10%, укр. – 8%, рум. – 7%); 5) ФО, що характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини (новогр. – 35%, укр. – 32%, рум. – 35%); 6) ФО, що характеризують мовленнєву діяльність людини (новогр. – 17%, укр. – 20%, рум. – 20%).

Підсумовуючи, слід вказати на те, що жоден з вищенаведених когнітивних процесів людини не відбувається сам по собі, всі вони взаємопоєднані та взаємопов’язані. Відповідно, інформація, перш ніж потрапити до слухача, інтерпретується у мозку людини. Вона її слухає, сприймає, потім уявляє, запам’ятовує, осмислює і врешті розповідає її слухачеві. А продукування саме ФО є, як відомо, типовою реакцією особи на будь-яке позитивне або, частіше, негативне явище навколишнього середовища.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Элпис, 2008. – 271 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : [навч. посібник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів] / А. О. Білецький. – К. : АртЕк, 1996. – 224 с.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.

5. Голубовська І. О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. – 2010. – № 3. – С. 400–412.
6. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. В. Забуранна. – К., 2003. – 16 с.
7. Каламаж М. Семантико-когнітивна характеристика фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом-іменником, синонімічним слову один / М. Каламаж // *Сучасні дослідження з іноземної філології*. – 2009. – № 7. – С. 174–183.
8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
9. Кузь Г. Т. Вигуківі фразеологізми української мови : етнолінгвістичний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 “Українська мова” / Г. Т. Кузь. – Івано-Франківськ, 2000. – 12 с.
10. Купіна Я. Концепт “пам’ять” як складова української концептосфери / Я. Купіна // *Наукові записки. Серія : філологічні науки (мовознавство)*. – 2009. – № 81 (3). – С. 316–319.
11. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
12. Ревзина О. Г. Память и язык / О. Г. Ревзина // *Критика и семиотика*. – 2006. – № 10. – С. 10–24.
13. Саламатіна О. Лінгвокогнітивний аспект картини світу / О. Саламатіна // *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : філологічні науки*. – 2009. – № 81 (4). – С. 16–19.
14. Селігей П. О. Структура й типологія мовної свідомості / П. О. Селігей // *Мовознавство*. – 2009. – № 5. – С. 12–29.
15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
16. Ужченко В. Д. Когнітивні аспекти вивчення фразеології в Україні / В. Д. Ужченко // *Лінгвістика*. – 2008. – № 2. – С. 46–59.
17. Эмирова А. М. Избранные научные работы : к 75-летию со дня рождения и 52-летию научной, педагогической и общественной деятельности / А. М. Эмирова. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2008. – 366 с.

Анотація

У статті розглядаються фразеологічні одиниці, що позначають когнітивну діяльність людини у румейській, новогрецькій та українській мовах, а саме: 1) фразеологічні одиниці, які позначають різні відчуття; 2) фразеологізми, що позначають процеси сприйняття; 3) фразеологічні одиниці, що характеризують процес уявлення; 4) фразеологізми, що позначають різні процеси пам’яті; 5) ФО, що характеризують мисленнєву діяльність та інтелектуальні здібності людини; 6) ФО, що характеризують мовленнєву діяльність людини.

Ключові слова: концепт, фразеологічна одиниця, когнітивна діяльність людини.

Аннотация

В статье рассматриваются фразеологические единицы, которые обозначают когнитивную деятельность человека в румейском, новогреческом и украинском языках, а именно: 1) фразеологические единицы, которые обозначают разные чувства; 2) фразеологизмы, которые обозначают процессы восприятия; 3) ФЕ, которые характеризуют процессы воображения; 4) фразеологизмы, которые обозначают разные процессы памяти; 5) ФЕ, которые характеризуют мыслительную деятельность и интеллектуальные способности человека; 6) ФЕ, которые характеризуют речевую деятельность человека.

Ключевые слова: концепт, фразеологическая единица, когнитивная деятельность человека.

Summary

The article deals with phraseological units that represent cognitive human activity in Rumeic, Modern Greek and Ukrainian languages, namely: 1) phraseological units that represent different feelings; 2) idioms that represent processes of perception; 3) PU that characterize the processes of imagination; 4) idioms that represent different memory processes; 5) PU that characterize mental activity and intellectual abilities; 6) PU that characterize human speech.

Keywords: concept, phraseological unit, cognitive human activity.

УДК 81'373.2:801.81

Крижко О. А.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЗООМОРФНИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ТВАРИН

На сьогодні поза увагою науковців залишається проблема дослідження у межах гіперо-гіпонімічних відношень національно-культурної символіки зооморфних образів в українських фольклорних жанрах, зокрема казках про тварин. Тому **актуальність** нашої роботи визначається необхідністю встановлення у межах гіперо-гіпонімічних відношень специфіки реалізації національно-культурної символіки зооморфних образів в українських казках про тварин. **Мета** даного дослідження – проаналізувати особливості гіперо-гіпонімічних відношень зооморфних образів в українських казках про тварин. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) розглянути, як номени тварин створюють у вигляді етнічних символів своєрідні фрагменти міфологічної картини світу; 2) проаналізувати поняття зоосемізм з його подальшою семантизацією й у відповідності до такої схеми: гіпероніми – гіпоніми – співгіпоніми.

Як відомо, мова не лише відбиває актуальний стан культурного розвитку соціуму, а й забезпечує збереження культурних набутків минулих поколінь, фіксуючи тим самим стан духовного і матеріального розвитку національної спільноти [6, 194]. За даними мови можна відтворити культурні, народно-психологічні та міфологічні уявлення того чи іншого етнічного колективу, що, як зазначав М. Толстой, дає багатий матеріал не лише для дослідження архаїчних шарів культури певного народу, а й для зіставлення культурного розвитку різних народів [22, 39]. Натомість жива людська мова у всі часи відображувала не лише “чисту” інформацію, а й надавала оцінку цій інформації залежно від вражень, що складаються під час сприйняття певних явищ реальної дійсності. Саме сприйняття відбувається через ставлення людини до навколишнього світу, через набутий життєвий досвід, через оцінку соціальних явищ, людської діяльності, поведінки, їх відповідності нормам та принципам моралі.

Роль тварин, як і взагалі анімального (зооморфного або териоморфного) компонента, у різних фольклорних жанрах є надзвичайно важливою і насамперед у тому аспекті, який стосується значення тварин на ранній стадії розвитку людства, коли вони ще не відокремлювалися від людського колективу [14]. Цього відокремлення не було ані в його синхронічному стані (тварини включалися в